

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 5 • Sayı / Issue: 9 • Sayfa / Pages: 135-157

Hız. Âdem Kıssasına Kelâmî Açından Yeni Bir Bakış

A New Perspective Towards Prophet Adam Parable within the Islamic Theology (İlm-al Kalam)

Ümit ELSÖZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences, PhD Student
umitelsoz@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4796-104X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 25.04.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 21.12.2018
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2018
Yayın Dönemi / Season : Aralık / December

Atıf Bilgisi / Cite as: Elsöz, Ümit, “Hz. Âdem Kıssasına Kelâmî Açından Yeni Bir Bakış”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Aralık 2018): 135-157.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Hız. Âdem Kıssasına Kelâmî Açıdan Yeni Bir Bakış

Özet ▶ Kur'an'da bahsedilen Âdem ayetleri incelendiğinde iki tane Âdem'den bahsedildiği, bu iki Âdem'den birinin ilk insan modeli sayılabilecek ve cinsiyetinin erkek veya kadın olmasında problem oluşturmayacak bir model, ikincisi de kendisine peygamberlik verilen ve sorumlu tutulan insan modeli olan Hz. Âdem olduğudur. Bize göre bir ayırım olmaksızın tek bir prototipten bahsedilmesi yıllardır süregelen bir sorunu devam ettirmekte ve ilk insan, ilk peygamber, yasak ağaç, secde, ilk günah, cennet, cennetten çıkarılış gibi konular açığa kavuşturulamamaktadır. İslâmî alanda yapılan çalışmaların bir bütünlük çerçevesinde ele alınmadığı, özellikle insanın evrimi konusuna değinilmediği, Hz. Âdem öncesi insanlar konusunda modern bilimle çelişkili görüşler ortaya konduğu, hatta hiç değinilmediği görülmüştür. Özellikle bu konular çerçevesinde ortaya çıkan "Allah" figürü hakkında da sorunlar oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Allah, Âdem, Melekler, Şeytan, Cennet, Eş

A New Perspective Towards Prophet Adam Parable within the Islamic Theology (İlm-al Kalam)

Abstract Considering the Adam ayats (verses) mentioned in the Qur'an it is apparent that there exists an Adam who is considered to be the first human being model whose sexual or gender identity is of no vital importance, just as there exists an Adam, who is regarded as a human being model who was bestowed prophethood, authority and related responsibilities as a caretaker and caliph of Allah. In this study, the main purpose is to be able to underline the fact that insisting on the use of a single prototype concerning Adam by ignoring the two different Adam models poses an obstacle to explaining and exploring the issues such as the first human being, the first prophet, the prohibited tree, prostration(sajda), the original sin, Jannah/jannât 'adnî (The gardens of Eden) and Expulsion from the garden of Eden/Paradise. Particularly within the framework of the above-mentioned issues, it has become apparent that studies within the Islamic field lack integrity and unity, especially in relation to human evolution, there by they put forth the views concerning human beings before Adam that contradict with modern science or make no point of them. Needless to say, the problems related to the image of Allah emerging from the above-mentioned issues manifest themselves.

Key Words: Qur'an, Allah, Adam, Angles, Satan, Jannat'Adni (the Garden of Eden), Spouse

Giriş

İslam kültüründe Hz. Âdem ile ilk insan konusu, Kuran ayetlerinde birbirine karıştırılmış bir anlayışla sunulmaktadır. Bu karışıklık neticesinde de tek bir Âdem'den bahsediliyormuş gibi algı oluştuğu görülmektedir. Bu algının oluşmasındaki yadsınamaz gerçek; İslam'ın ilk dönemlerinde Yahudilik ve Hristiyanlık kültürünü aldıktan sonra Müslüman olan ilk neslin¹ İsrailiyat bilgisini, İslam kültürüne ve hadis edebiyatına taşımasıdır.

Allah Teâla öğretilerini indirdiği toplumların olumsuz uygulamalarını kaldırıp² yerine alternatif doğrular sunmaktadır. İslâm kültüründe de Kuran'a³ ve Sahih Sünnete⁴ uygun olanlarının prensip olarak kabul edildiği, ancak geçmişlerin masalları⁵ anlamına gelen "Atalar Dini" ifadesi ile de din dışılığı reddeden ve eleştiren bir anlayışla, sunulan her bilginin kabul edilmediği vurgulanmıştır.

Bu mantıktan hareketle günümüz bilim dünyasının geliştirdiği biyoloji, antropoloji, embriyoloji, fosil bilimi dallarının, insanlık tarihi hakkında ilkel ve modern insan⁶ tanımlarını kullandığını görmekteyiz. Yukarıda ifade ettiğimiz Hz. Âdem acaba ilk insan mıdır? Yoksa modern insan olarak mı kabul edilmelidir? sorularından yola çıkılarak ayetlerin yorumlanmasıyla/incelenmesiyle oluşturulan inanç konularının ortaya koyduğu Allah anlayışı, Yahudilik ve Hristiyanlığın "ilk in-

¹ Abdullah Aydemir (ö. 1991), *Tefsirde İsrailiyat*, (Ankara: Beyan Yay., 1979), 74.

² el-Bakara 2/26; el-A'râf 7/80, 138, 191-192.

³ el-Bakara 2/133, 200; Hûd 11/109; es-Saffât 37/126.

⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 425; Buhârî, "Enbiyâ", 8, "Menâkıb", 1; Mustafa Fayda, "*Câhiliye*", (İstanbul: DİA, 1993), 7: 17-19.

⁵ el-Bakara 2/170; el-Mâide /104; Hûd 11/62; eş-Şu'arâ 26/76; Lokmân 31/21 vb.

⁶ Bk. "Akıllı veya bilen insan" anlamına gelen *Homo sapiens*'in, 200.000 yıl önce Afrika'da tarih sahnesine çıktığı ve bugünkü eylemlerine 50.000 yıl önce ulaştığı ifade edilmektedir. Morris Goodman v.dğr. "Primate evolution at the DNA level and a classification of hominoids". *J Mol Evol.* 30/3 (1990): 260-266; Ayrıca Bk. Elizabeth Culotta, "A new human ancestor", *Science*, 284/5414 (April 1999), 572-573; T. D. White v.dğr. "Ardipithecus ramidus, a root species for Australopithecus", *The Colloquia of the XIII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences (Forlì, Italy, 8-14 September, 1996)*, Ed. F. Facchini, 15-23. Metin Özbek, *Dünden Bugüne İnsan*, (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 8-15; Galip Akın, "Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Antropolojik Çalışmalar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1-2 (2002): 11.

san”, “ilk günah” ve “cennetten çıkış” konularının yorumlarıyla benzeşmektedir. Bu durum Yahudilik ve Hristiyanlığın oluşturduğu “Tanrı” fikrini doğrulayarak adeta zalim bir Allah tasavvuru oluşturmaktadır.

Biz bu konuda ilk ve modern insan arasındaki farklılık dikkate alınmadan oluşturulan tek bir Âdem anlayışının ortaya koyduğu “Allah” fikrinin, nasıl anlaşıldığı ve nasıl anlaşılması gerekliliği üzerinde durarak, mutlak ve mükemmel merhamete sahip bir varlığın yanlış anlaşıldığı ve neticesinde; kendisinden korkulan, haksızlık yapan, zulmeden ve görmezden gelen bir Allah anlayışının yanlışlığını ortaya koymaya, aksine kullarını önemseydiğini gösterdiği için sevilen, saygı duyulan ve dolayısıyla kendisine ibadete en layık olan “Allah” fikrinin oluşmasının daha doğru olduğunu vurgulamaya çalışacağız.

Ayrıca insanoğlunu yeryüzüne işlediği bir suç/hata sonucu basit bir bahaneyle cennetten çıkarılması neticesinde oluşan suçluluk duygusundan çıkarıp, Yaradanın kendisinden beklediği bir amaç olarak yeryüzünün halifesi kıldığı fikrinin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla konuyu farklı bir tarzda sunmaya ve yorumlamaya çalışacağız.

I. Kur'an Işığında İlk İnsan

Âdem isminin kökeni ve bu ismin verilmesinin anlamı konusunda İslam alimlerince ihtilaflar vardır. Âdem sözcüğünün, Arapça kökenden gelen bir isim olmadığı⁷ görüşünü savunanlar olduğu gibi, Arapça asıllı olduğunu düşünenler de vardır. Bu ikinci grupta zikredilenlere göre söz konusu kelimenin, “yeryüzü” manasına gelen “edimu'l-ard”dan türemiş olması, Hz. Âdem'e, yaratıldığı özün nitelikleri ile muvafık bir isim verildiğini göstermektedir.⁸

Âdem kelimesinin menşei hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bu kelimenin, Sümer dilinde , babam anlamına gelen “adamu”, Asur-Babil dilinde yapılmış, çocuk, genç manasında “adamu” veya Sabii dilindeki kul demek olan “adam” şeklinde kullanıldığı belirtilmektedir.

⁷ Kadı Beydâvi (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (İstanbul: Hakikat Yay., 1998), 1: 242; Gürbüz Deniz, “Kuran'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 22/2 (2011): 89.

⁸ el-Kurtûbi, Muhamed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, (Beyrut: Müessesetü'l-Risâle, 2006), 1: 417; Kâdı Beydâvi, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, 1: 242; İsmail Yakıt, “Kur'an'da Hz. Âdem”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1999): 1; Deniz, “Kuran'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni”, 90.

Buna ilaveten söz konusu ifadenin İbranice toprak, yeryüzü anlamındaki “adamah” ve eski doğu dillerinde yerden veya yere ait insan/insanlık manalarındaki “Adam” kelimesinden geldiği de rivayetler arasında yer almıştır.⁹ Âdem kelimesinin Arapça'ya Süryânî veya Ârâmî dillerinden geçtiği de savunulmuştur.¹⁰

Âdem kelimesinin bazı hadislerde “ülfet” kelimesinin anlamından türetildiği ifade edilmiştir.¹¹ Bir rivayete göre Allah, Âdemi yeryüzünün her tarafından alınan toprak birleşiminden yarattığı, bu toprağın çeşitliliğinden dolayı da Âdem'in nesli değişik karakterlere sahip olduğu¹² ifade edilmiştir. Bu hususta Hz. Peygamber (a.s.), Âdem'in yeryüzünün çeşitli bölgelerinden alınan topraktan yarattığını, Âdemoğulları'nın vücut renkleri açısından kırmızı, beyaz ve siyah şeklinde farklılaşmasının, yeryüzündeki farklı özelliklere sahip topraklardan yaratılmış olmasından kaynaklandığını ve bundan dolayı onların yumuşak/sert mizaçlı veya iyi/kötüolabileceğini¹³ belirterek bu farklılıkları teyit etmiştir. Âdem'in yaratılışının gerçekleştiği bu safhalarda dünyanın var olduğunu, yeryüzünün toprak katmanlarının oluştuğunu, dünyanın Hz. Âdem öncesi insanlar için de hazır olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ilginçtir ki peygamber kültüründen gelmiş birçok Mezopotamya toplulukları Âdem'i, peygamber tasavvurlu bir algıyla değil de daha çok

⁹ Bkz. Tirmizi, “Menâkıb” 75; Mustafa Erdem, *Hz. Âdem (İlk İnsan)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 13 vd; Deniz, “Kuran'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni”, 89.

¹⁰ Zemaşeri, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer, *el-Keşşâf an Hakâkik'u-Tenzil*, (Kahire: Dâru'l-Ma'rife, 1387/1968), 1: 272. Nitekim Zemaşerî, Arap dilcilerinin Ya'kub, İdrîs, İblis vb. isimler için anlam türetmeye çalıştıkları gibi Âdem ismini de el-üdme veya edimül'-arzdan türetmek istediklerini, ancak bu kelimenin kesinlikle yabancı bir isim olduğunu belirtmektedir.; Deniz, “Kuran'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni”, 89.

¹¹ el-Kurtûbi, *el-Câmi' li-Ahkami'l-Kur'an*, 1: 417-418; Kâdı Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, 1: 242.

¹² Ebu Davud, *Sünen*, “Sünnet”, 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 4: 400, 406; Tirmizi, “Tefsir”, 1.

¹³ Ebu Davud, “Sünnet” 16; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 4: 400-406; Tirmizi, “Tefsir” 1; Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, (Ankara: TDV. Yay., 1996), 19-20; Yakıt, “Kur'an'da Hz. Âdem”, 1; Bu konuda Deniz, Yahudi geleneğine göre Âdem'in, dünyanın dört bir tarafından toplanarak bir araya getirilmiş farklı renkleri topraklarından; baş kısmının Kutsal Bölge'ye, bedeninin Babil'e ve farklı azalarının çeşitli bölgelere ait toprak veya tozdan yapıldığını ifade eder. bk. Deniz, “Kuran'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni”, 90; Yusuf Şevki Yavuz, “Âdem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 1: 356-357.

cennetten çıkarılmış ve ilk günahı işlemiş birisi şeklinde sunmaktadırlar.

Konu ile ilgili ayetlerin bir bölümünde daha çok ilk insandan¹⁴ bahsedilen bir anlatım söz konusuyken, diğer bir kısım ayetlerde ise Hz. Âdem'den¹⁵ sorumlu tutulan, seçilen ve görev verilen bir insan¹⁶ olarak bahsedilmektedir. Aşağıda belirttiğimiz ayet Âdem'i, daha çok ilk insan olarak zikreder bir tarzdadır. Bu noktadan bakıldığında bazı yorumları şöylece sıralamamız mümkündür;

A'raf Suresinin¹⁷ bu ayetlerinde yer alan “nefs vâhide” (tek bir cevher) ifadesine ilk bakışta peygamber olan Hz. Âdem olduğu düşünülse bile, 190. ayette özellikle “kendilerine kusursuz bir evlat verildiğinde, kendilerine verilen evlat sebebiyle Allah'a ortak (şirk) koşular” kısmından Hz. Âdem'in ve eşinin şirk düşükkleri anlaşılmaktadır. Ayet bütüncül olarak incelendiğinde sonuna kadar ikil şahıs kullanımının, burada bahsedilen şirk düşenlerin Âdem ve eşi olduğu gayet açıktır. Ancak ayette bahsedilen bizzat şirk düşen Âdem ve eşinin, “yüşrikûn” ifadesi dikkate alınarak kendinden sonra gelen nesiller olan insanlar olarak yorumlandı¹⁸ gibi, Hz. Âdem öncesi insanlar olarak anlaşılmasında ve yorumlanmasında da herhangi bir engel yoktur.¹⁹

Âdem kelimesinin ilk insan veya ilk peygamber olarak yorumlanması sonucu aşağıdaki soruları/sorunları oluşturması muhtemeldir;

- Hz. Âdem'in peygamber olarak şirk düşmüş olması, peygamberlik makamı için oldukça sakıncalı bir durumdur. Ayrıca bu durumun

¹⁴ el-Bakara, 2/30; en-Nisâ, 4/1; el-En'am, 6/2, 98; el-A'râf, 7/11, 189, 190; el-Hicr, 15/26; el-Furkân, 25/54; el-Fâtır, 35/11; es-Sa'd, 38/71-72; ez-Zümer, 39/6; eş-Şûrâ, 42/49-50; el-Hucûrât, 49/13; er-Rahmân, 55/3-4, 14; el-İnsan, 76/1-3.

¹⁵ el-Bakara, 2/30-39; el-A'râf, 7/11-25; el-Hicr, 15/28-43; Tâhâ, 20/115-123.

¹⁶ Yakıt, “Kur'an'da Hz. Âdem”, 2-3.

¹⁷ “Sizi “nefsi vahide” den (tek bir özden) yaratan ve gönlünün huzura kavuşacak olan eşini (erkeğini) de o cevherden var eden, Allah'tır.... (el-A'râf, 7/189.) Allah o ikisine kusursuz bir çocuk verdiğinde, o ikisi kendilerine verdiği evlat konusunda Allah'a ortaklar (şirk) koşular. Allah o ikisinin ortak koştuğu şeylerden uzaktır.” (el-A'râf, 7/190)

¹⁸ Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. M. Abdülmuhsin et-Türkî, (Kahire: 2001), 2: 292-293.

¹⁹ “Nefsi Vâhide” kavramının farklı bir yorumu için bkz., İsmail Yakıt, “Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998): 9-10; Deniz, “Kuran'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni”, 94.

HZ. ÂDEM KISSASINA KELÂMÎ AÇIDAN YENİ BİR BAKIŞ
A NEW PERSPECTIVE TOWARDS PROPHET ADAM PARABLE WITHIN THE
ISLAMIC THEOLOGY (ILM-AL KALAM)

İslâm kültüründe hiç bahsedilmemesi de konunun incelenmesi açısından önem arz etmektedir.

- Hz. Âdem'in ve eşi Hz. Havva'nın yaşadıkları cennet²⁰ algısı çerçevesinde oluşan fikri problemler²¹ sonucunda, ebediyyen kalınacağı ifade edilen huld cenneti ile onların çıkarıldığı cennetin neresi olduğu nasıl anlaşılmalıdır?

- İnsanoğlu suç işlemiş olsa da şeytan gibi inatçı olmayıp af dilediği ve bağışlandığı halde tekrar cennete sokulmamasına karşılık, Hz. Âdem'e secde konusuyla gündeme gelerek daha önce kovulan şeytan, insanoglunu ayartmak için cennette cirit atması, suç işlemleri için göz yuman ve insanın suç işlemlerini fırsat bilerek dünyaya göndermeye bahane arayan "Tanrı" modeli ile oluşturulan/oluşturulmak istenen anlayış niçin Müslümanlarda bu güne kadar çözülmesi gereken bir sorunmuş gibi görülmemektedir?

- Aynı emre birlikte muhatap oldukları, ebedilik arzusunu birlikte aynı günahı işlemelerine rağmen, ayartıcı ve aldaticılık suçunun "kadın" aleyhine olacak şekilde tek bir cinse yüklenmesi sonucu pozitif ayrımcılığa dönüşmesine seyirci kalınması ve ilahi vahiyden çözüm üretilmemesi düşünsel bir eksiklik değil midir?

Fakat Âdem'in insanın özü ve ilk nüvesi²² olduğu, dolayısıyla Hz. Âdem'in onların içinden seçildiği düşünüldüğünde ise; kendilerine sunulan cennet gibi bir dünyada²³ kendi başlarına bırakılan ve akıllarıyla denenen insanların kan dökmeleri, bozgunculuk yapmaları²⁴ sonucu,

²⁰ el-Bakara, 2/35; el-A'râf, 7/19; Tâhâ, 20/117-119.

²¹ Cennetin dünyadaki emir ve yükümlülüklerle karşılık verilen bir ödül olduğunu ifade eden; el-A'râf, 7/42-45; el-Hicr, 15/45-48; Meryem, 19/60-63; el-Furkân, 25/15-16, 75; el-Burûc, 85/11. ayetlere, Şeytanın kâfir olduğu düşünüldüğünde cennette kötülüğün olmayacağını ifade eden; Meryem, 19/62; el-Vâkıâ, 56/25. ayetlere, burasının Huld cenneti olarak anlaşılması ve bu cennetten çıkılmayacağını ifade eden el-A'râf, 7/42; Hûd, 11/108; İbrâhim, 14/23; el-Enbiyâ, 21/102; el-Furkân, 25/15-16, 75-76; Lokmân, 31/8-9; ez-Zümer, 39/73; ez-Zuhruf, 43/71-72; el-Kehf, 110/107-108. ve daha birçok ayete ters düşmektedir.

²² Yakıt, "Kur'an'da Hz. Âdem", 6, 9-10.

²³ Tekvin, 2/9-17, 3/1-24; Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed bin Mahmûd (ö.333/944), *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1391/1971), 1: 425.

²⁴ el-Bakara, 2/30.

Allah'ın içlerinden bir peygamber seçerek²⁵ müdahale etmekle, herşeyin akılla bilinip anlaşılamayacağını, -bu günün insanına da mesaj göndererek- ilahi bir vahye ihtiyacı olduğunu ve onlara neyi yapmalarını/yapmamalarını istediğini bildirmeyi, onlara neyin faydalı olduğunu/olmadığını göstermeyi amaçlayan, kullarını önemseyen ve seven bir Allah fikrini desteklemektedir.

Hız. Âdem öncesi insan anlayışını destekleyen kriterlerden biri de Bakara Suresi 30. ayette geçen; “*Melekler; Yeryüzünde bozgunculuk yapan, kan döken birini mi halife kılacaksın dediklerinde, Allah; Elbette sizin bilmediğinizi ben daha iyi bilirim.*” cümlesi; eğer Allah bilgi vermemişse geleceği bilmeleri mümkün olmayan meleklerin,²⁶ ilk defa yaratılan bir varlık hakkında bozgunculuk yapmalarını, kan dökmelelerini neye göre bildiler sorusunu akla getirmektedir. Bu bilgiyi “*insanlardan önce cinlerin yaratıldığını biliyorlardı da onlara bakarak söylediler*”²⁷ diye düşündüğümüzde ise, o zaman da Allah'ın Şeytana “*secde et*” demesine rağmen, mukayese yaparak secde etmemesindeki asıl unsurun, yaratılışları farklı varlıklar hakkında bilgisi olmadığı bir konuda Allah karşısında kendini insandan üstün görmesi olduğu anlaşılmaktadır. Burada Cenab-ı Hakkın şeytana gazaplanmasındaki asıl sebep enaniyet duygusundan daha çok, gaybı bilmeden Allah karşısında otoriteyi yok sayan bir tavır sergilemesidir.²⁸ Dolayısıyla meleklerin sözüne karşılık “*elbette sizin bilmediğinizi ben daha iyi bilirim.*” ifadesini gayba ait bir meselede bilgileri ve iradeleri olmayan varlıkların, gelecek hakkında bilgi vermelerine karşılık bir eleştiri olarak yorumlayabiliriz. Çünkü meleklerin daha yenice yaratılıp herhangi bir davranış ortaya koymayan bir varlık hakkında geleceğe dair yaptıkları yorumları ne kadar yanlışsa, halihazırda var olan bir varlığın şuanki davranışlarına bakarak, gelecekte yapacakları davranışları hakkında yorum yapmaları da bir o kadar yanlıştır. Her iki durum da, melekler için söz konusu olmayıp gayba ait bir yaklaşım olduğu için Cenab-ı Hakk'ın onları eleştirmesi ilahi bir tavidir.

Hız. Âdem'den önce insan veya insanımsı varlıkların olması fikri; vahye muhatab olan ve peygamberlerle desteklenen insanoğlunun, tarih sahnesindeki varlığından günümüze kadar geçirdiği dönemler ve fosil bilimiyle antropolojik yaşam kültürleri incelendiğinde, günümüz

²⁵ el-A'râf, 7/11,

²⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1: 413.

²⁷ Mâturîdî, *Te'vilât*, 1: 416.

²⁸ Yakıt, “Kur'an'da Hız. Âdem”, 8-9.

insanın daha zeki ve daha modern bir yapıda olduğunu desteklemektedir. Hz. Âdem öncesi insanların vahye muhatab olmadıkları dönemde kendi başlarına bırakılıp, akılları ölçüsünde bir hayat yaşayarak dünyada kargaşa çıkarmaları, modern anlamda medeniyete ulaşamamaları dolayısıyla Allah'ın müdahale ederek içlerinden bir peygamber yetkilendirmesi, Allah'ın insanoğluna sevgisini, değer vermesini, akıllarıyla bulamayacakları konularda onlara destek olmasını ve böylelikle medeniyete daha çabuk ulaşarak Allah'ın kendilerinden beklediğini daha iyi anlayabilmelerini ve uygulayabilmelerini, böylelikle arzu ettiği "umran"a kavuşmalarını isteyen bir varlık fikrini ortaya koyması, O'nun adına mutlak bir iyilik olarak bahsedilebilir.

Ayrıca daha yenice ruh verilmiş bir varlığa secde edilmesi, ardından varlıklara isim verebilmesi özellikleriyle Âdem'in, ilk peygamber olduğunun ve vahyin ilk insanla birlikte başlatıldığı anlayışının neticesinde karşımıza ilk insanın, ilk peygamber olmasının; kime peygamber olacağı sorusunu, peygamber olmasına ve yasağa rağmen günah işlemesi -ki bu günahı zelle olarak değerlendiremiyoruz- problemlerinin oluşturduğu soru ve sorunları ancak Hz. Âdem'in ilk modern insan olmasıyla açıklayabilir ve çözümleyebiliriz.

Bir başka delilimiz de Bakara suresi 30. Ayette geçen "(Allah, Âdem'e eşyanın bütün isimlerini öğretti" ifadesini, Allah'ın Hz. Âdem'e varlıklara ad koyma yetkisinin verilmesi şeklinde anlaşıldığında²⁹; savaşan, bozgunculuk çıkaran ve kan döken bir topluma gönderilmiş peygamberin, sosyal teoloji mantığıyla toplumu birlik beraberlik içine sokabilmek amacıyla, koyduğu tanımlarla yaşadığı toplumu bir amaç etrafında birleştirmek için vahye muhatap kılındığını düşünmemizde bir sakınca yoktur. Allah'ın bu yetkilendirmesinde de yine insanoğlunun yaptığı hatalı davranışlardan kurtarmak amacıyla içlerinden bir peygamber seçmesi ve varlıklara ad koymakla yetkilendirmesi, ancak mutlak iyilik olan bir Varlık olduğunu göstermektedir.

II. Eş ve İlk Olarak Kadının Yaratılışı

Yaratılış konusuyla ilgili bir diğer önemli husus ise, konuyla ilgili tefsirlerde ve çeşitli kaynaklarda sıkça ifade edildiği üzere "kadının yaratılışı"dır. İlginçtir ki aslında Kur'an'da "kadının yaratılışı" şeklinde bir mefhum yer almadığı gibi "erkeğin yaratılışı" diye bir şey de söz konusu değildir. Zira Âdem'in erkekliğini ve eşi Havva'nın dişiliğini her

²⁹ Yakıt, "Kur'an'da Hz. Âdem", 6.

vesileyle vurgulayan tefsir kitaplarındaki gibi, Âdem ve Havva'yı başından itibaren karı-koca ilişkisi içerisinde tasvir eden Tevrat'taki anlamdan farklı olarak, ilgili Kur'an ayetlerinde sadece "insanın yaratılışı"na³⁰ ve bu vesileyle Âdem ve eşine atıf yapılırken, “*günah işleyip ayıp yerlerini örttüler*”³¹ kısmına kadar bu (ilk) insan çiftinin mahiyetleri ve cinsiyetleri hakkında açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Nitekim yasak meyveden yedikten sonra ancak çıplaklıklarının ortaya çıkması, o ana kadar ya farklı bir varoluşa sahip olduklarını ya da çıplaklık kavramının onlar için olumsuz bir anlam içermediği fikrini düşündürmektedir.

Ayrıca Âdem'in eşine atıfla kullanılan Arapça *zevc* kelimesini, çoğunlukla anlaşıldığı üzere karı-koca ilişkisi bağlamında değil de, kelimenin diğer manasıyla, yani çift olan herhangi bir şeyin her bir tanesi şeklinde anlamak mümkün olduğu³² gibi eşlerden herbirini ifade edebilir. Belki de onun için, (ilk) "erkek" değil, (ilk) "insan" olarak nitelenen ve dolayısıyla da mevcut haliyle hem kadın hem erkek cinsinin aslı olan Âdem'in yaratılışı detaylı bir şekilde anlatılırken, eşinin yaratılışından ise, dolaylı birkaç atıf dışında, bahsedilmemektedir.³³ Yine belki de onun eşi (*zeveha*)³⁴ ifadesinden sonra ismen zikredilmemesi, cinsiyetini ele verecek herhangi bir zamirle nitelenmemesi³⁵ ve başından itibaren tek bir varlık olarak tasvir edilmesi, başlangıç itibarıyla Âdem ve eşinin bugün anladığımız manada farklı cinsiyetleri temsil etmediği ya da en azından Kur'an'ın ilk insan çifti ile ilgili vurgusunun cinsiyet merkezli olmadığı gibi cinslerin önceliğinden bahsetmeyi de gerekli kılmadığı kanaati yanlış olmasa gerektir.

³⁰ Yakıt, “Kur'an'da Hz. Âdem”, 4.; Yakıt, “Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”, 6.

³¹ Tâhâ 20/121.

³² “*Zevc*” kelimesinin söz konusu manası için Bk. İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemalüddin (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, (Bulak: 1299-1308/1881-1890), “zvc” md., 3: 1884.

³³ Kimi çağdaş müfessirler, Âdem'in eşinin yaratılmasının, “tek bir nefisten yaratılma” ayetine (en-Nisâ 4/1; el-A'râf 7/189) atıfta, eşeyli üreme veya buna benzer bir biçimde cereyan etmiş olabileceğini ileri sürmektedirler. Mesela Bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 2: 190-191. “Bu noktada Âdem için müzekker zamir (*hüve*) kullanılması ile ilgili olarak şöyle bir gerekçe ileri sürülebilir. Allah için de müzekker zamir kullanılmaktadır ama buradaki zamir herhangi bir cinsiyetle bağlantılı olmayıp nötr bir manaya işaret etmektedir. Dolayısıyla benzer kullanımın başlangıç itibarıyla Âdem için de geçerli olması ihtimal dâhilinde görünmektedir.”

³⁴ el-A'râf 7/189.

³⁵ Yakıt, “Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”, 9-10; Deniz, “Kuran'a Göre Hz. Âdem'in Serüveni”, 94.

Zira Allah'ın adaleti gereği yaratılışın da böyle olması gerekmez mi? Allah'ı Teala'nın her ayeti hem erkeğe hem de kadına hitap edecek tarzda sunması gereksiz tekrarları içereceği ve Kur'anı edebi bir metin üslûbundan çıkarabileceği için, bir çok ayetin eril -yani belirli bir siyayla- zikredilmesi, emirlerin ne sadece erkeğe hitap edildiğini ne de erkeğin kadından daha çok önemsendiğini ya da erkeğin potansiyel suçlu olabileceği düşünülerek sürekli ona hitab edildiği şeklinde anlaşılmasını, aynı şekilde hitabın kadına öncelikli olmayışı da, yukarıdaki sorunları kadın için düşünmemizi gerektirmez. Nihayetinde Allah'ın varlıklarına karşı hitab için bir üslup belirlemesi doğal bir tavır olarak görülmelidir. Muhatabı insan olunca da hitap ettiği toplumun diliyle onlarla diyaloga geçmesi doğal bir durumdur. Bütün bu doğallıklar bir cinsin diğer bir cinse, bir toplumun diğer bir topluma üstünlüğü anlamına gelmeyeceği, Allah katındaki üstünlüğün kendisine ve insanların birbirlerine karşı samimi davranışlarına göre değerlendirileceği³⁶ açıkça Kuran'da belirtilmiştir.

Bir başka açıdan baktığımızda Hz. Âdem'i ilk insan olarak anlayan tefsirlerdeki³⁷ yaratılış hikayesi daha çok, Tevrat ve İncil merkezli İsrailiyat bilgisi etrafında şekillenip³⁸, biyoloji, antropoloji ve fosil biliminin verilerine ters düşer bir şekilde görülmekte ve ilk insanın Hz. Âdem olduğu vurgulanmaktadır. Ancak aşağıdaki ayet incelendiğinde öncelikle yaratılan ilk varlığın, kadın olabileceği de anlaşılabilir.

“Allah, sizi bir tek nefisten(**dişil bir varlıktan**) yaratan ve kendisi ile huzur bulsun (**eril bir varlık**) diye eşini(**eril**) de ondan(**dişil varlıktan**) var edendir. (İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır. Gebeliği ağırlaşınca her ikisi de Rableri Allah'a, “Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız” diye dua ederler.”³⁹ (A'râf,7/189).

³⁶ el-Hucurât, 49/13.

³⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 271; Fahreddin er-Razî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Teymî (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-Gayb*, (Kahire: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1934-1962), 2: 165; Âlûsî, Mahmûd b. el- Hüseyin el- Bağdâdî (ö. 1246/1830), *Rûhu'l-Me'ânî*, (Bulak: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1301), 1: 220.

³⁸ Tekvin, 2/5-23; 3/20; Ayrıca bkz. Yakıt, “Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”, 6.

³⁹ "هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَتَتْهُ دَعَا اللَّهَ رَبِّهْمَا لِيُنزِلَ لَيْنَا صَالِحًا لَتَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ"

Yukarıda anlamını vermeye çalıştığımız ayeti kerimede geçen “لَيْسَ كُنَّ إِلَيْهَا” kelimesindeki muzari fiilin gaib müfred (tekil) erkek (müzekker) varlığa işaret eden zamirin, öncesinde geçen وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا kelimesinin zevc kavramına karşılık kullanıldığını ve bu açıklamaya karşılık sonradan yaratılanın erkek olduğunu söylemek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü siyak-sibak ilişkisinde zamirler çoğunlukla en yakın muhatabıyla ilişkilendirilirken, buradaki لَيْسَ كُنَّ إِلَيْهَا kelimesindeki muzari fiilin müfred müzekker gâib (hû) zamirini ancak زَوْج kelimesi ile ilişkilendirebilmekteyiz. Bu durumda ilk yaratılan varlığın işaret ettiği نَفْسٍ وَاحِدَةٍ kelimesinin dişil bir varlığa işaret ettiğini söylememiz de mümkündür. Ancak muzari fiildeki zamir ilişkisi takdim te'hîr edilerek -tek taraflı bir yorumla- ilk yaratılanın erkek olduğu şeklinde anlaşılmasının, tarih boyunca cinsler arasında üstünlük oluşturulması, dini algıda kadın unsurunun mükellefiyetliklerinin adaletle uygun olmayan bir anlayışla yorumlanmasına ve kadın cinsinin hak etmediği bir konumda değerlendirilmesine yol açtığı görülmektedir.

Diğer taraftan “Allah katında İsa'nın örneği (yaratılışı) Âdem'in örneği (yaratılışı) gibidir.” (Âl-i İmran, 3/59) ayetinden de anlaşılacağı üzere ilk insanın kadın olabileceği mümkün iken, “Hz. Âdem'den sonra⁴⁰ ve Hz. Âdem'in ege kemiğinden yaratıldı⁴¹” anlayışıyla

⁴⁰ Tekvin, 2/5-25; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 1: 229 vd.; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (Leiden: 1879-1901), 1. 1, 140-141; et-Tabresî, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan el-Meşhedî (ö. 548/1153), *Mecma'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, nşr. Hâşim Mahallâtî - Fazlullah et-Tabâtabâî, (Beirut: 1406/1986), 1: 84-85; el-Begavî, Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed el-Ferrâ (ö. 516/1117), *Me'âlim'ut-Tenzîl*, (Beirut: 1407/1987), 1: 122; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, (Riyad: 1999), 1: 137; İbn'ül-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil Fi't-Târih*, (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), (Bağdad-Kahire: 1382/1963), 1: 32-33.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* 2: 428, 449, 530, 5: 164; Buhârî, “Nikah” 79; Müslim, “Radâ” 65; Tirmizî, “Talak” 12; Nesâî, “İşretu'n-Nisa” 258; *İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed* (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân*, nşr. Şu'ayb el-Arnaût - Hüseyin Esed, (Beirut: 1404/1984), 4179; Begavî, *Şerhu's-Sünne*, nşr. Şuayb el-Arnaût - M. Züheyr eş-Şâvîş, (Dimâşk: 1390), 2332, 2416. Kadının kırılğan, narin, nazenin olduğunu vurgulamak için Hz Muhammed (sav) tarafından zikredilen Hz. Havva'nın ege kemiğinden yaratıldığını ifade eden hadislerin farklı yorumlanmasını sağlayacak nitelikte anlaşılması, Hz. Âdem'in ilk insan olarak yaratılma fikrinden doğmakta ve Tevrat ve İncil'deki yaratılış fikrini destekler mahiyet arz etmektedir.

HZ. ÂDEM KISSASINA KELÂMÎ AÇIDAN YENİ BİR BAKIŞ
A NEW PERSPECTIVE TOWARDS PROPHET ADAM PARABLE WITHIN THE
ISLAMIC THEOLOGY (ILM-AL KALAM)

sunulması Müslüman bilginlerin⁴² de konuyu Ehl-i Kitap gibi anlamları sebebiyle yanlış yorumlanmasına sebep olmaktadır.

Aslında ilk yaratılanın kadın veya eş olduğu görüşü, Hristiyanlık-taki aslı günah algısına, tarih boyunca erkek egemenliğine dayalı kadının ötekileştirilmesine ve ezilmesine engel olabileceken, ilk yaratılanın erkek olduğu, kadının da onun ege kemiğinden yaratıldığı anlayışı kadını ikinci plana itmiş, varlık sebebi olma özelliği algısıyla erkeği kutsallaştırmıştır. Bu anlayış neticesinde kadınların tarih boyunca neredeyse peygamber, yönetici ya da din adamı olmalarına engel olmuştur. Hatta İsa'nın şahsiyeti ve tanrı tabiatlı olmasıyla ilgili dogmatik algılar üzerine kurulu bir din olan Hristiyanlık, kutsal kitabında ve teolojisinde anlayışlar çerçevesinde Hz. İsa'yı doğurmasına rağmen Meryem (a.s.), kutsal kabul edilmeyip, miladi 4.-5. asırlarda Theotokos yani "Tanrı Doğuran" ünvanı verilmek suretiyle kutsallaştırılmaya çalışılmıştır.⁴³

Bu anlayışların neticesinde kadını erkekten ayırıp, kadının sonradan yaratıldığını ifade eden de kadını öteleyen de bizzat insanoğlunun kendisi olduğu halde; bütün bu olumsuzlukların Allah'ın iradesinden kaynaklandığı gibi bir sonuca yol açması, O'na karşı yapılan bir haksızlık oluşturduğu kanaatindeyiz.

⁴² Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân*, thk. M. Abdül-muhsin et-Türki, (Kahire: 2001), 6: 339-342; el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Semîr el-Buhârî, (Riyad: 2003), 5: 2; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, (Kahire: 1326), 1: 206; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, (Riyad: 1999), 2: 206; Şevkânî, Muhammed b. Ali (1250/1834), *Fethü'l-Kadîr*, (Kâhire: 1349-1351), 2: 81.

⁴³ Bilgi için Bk. Barker, G., *O'nun İzinde: Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi*, (İstanbul: 1985), 47, 66; Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, (Konya: 1991), 16-18; Mehmet Aydın, *Kendi Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, (Ankara: 1995), 55-57; Annemarie Schimmel de, "Tanrı doğuran' (Theotokos) mefhumunun, eski Ana ilahilerin merkezi olan Efes şehrinde Meryem ananın şeref lakabı olarak seçilmesi belki bir tesadüf değildir" demektedir. Bk. Annemarie Schimmel (ö.2003), *Dinler Tarihine Giriş*, (Ankara: 1955), 134; Boyer M. F. *The Cult of Virgin: Offerings, Ornaments and Festivals*, (London: 2000) 62-63.

III. Hz. Âdem'in Günahı Sorunu

Yasak ağaçla ilgili uyarı, Âdem ve eşinin kandırılma biçimleri ve yeryüzüne iniş sebepleriyle ilgili Kur'an'da işlenen detaylarda, Tevrat'takinden farklı bir anlatım görüyoruz. Her şeyden önce, burada tasvir edilen Allah'ın insanı belli bir gaye için yarattığı, akıllarıyla çözümlenemeyecekleri konularda onlara gerekli uyarıyı yaptığı, aynı zamanda insan çiftini atacakları adım hususunda serbest bırakarak, affedici ve yol gösterici olduğu ortaya çıkmaktadır.

Buna göre insan, yeryüzünde Allah'ın temsilcisi olmak üzere yaratılmış ve eşyanın isimlerine taalluk eden bilgiye -ki bunu soyut manada bilgi olarak anlamak mümkündür- sahip olmak suretiyle, görevleri ve icra ettikleri fonksiyon hamd ve tesbihten ibaret olan meleklerden üstün bir konuma getirilmiştir. Fakat insanın önünde iki yol uzanmaktadır: Ya Cennet gibi bir bahçede Rabininin gözetiminde, O'nun ikramıyla –masum⁴⁴ bir insan gibi yaşayacak, "Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın ve sen susamayacaksın, kuşluk vakti güneşinden etkilenmeyecek" (Tâhâ, 20/118-119) ya da iyi kötü ayırımına ulaşır⁴⁵ (Bakara, 2/30), geçici bir süre yeryüzünde hayat sürecektir. "Orada cennette yaşayacak, orada ölecek ve yine oradan çıkarılacaksınız." ⁴⁶ (A'râf, 7/25) İblis'in söylediğinin aksine, "ağaç" biçiminde sembolize edilen şeyin hakikati, insanın ölümsüz hale gelmesi değil bilakis, çıplaklıklarını fark edip utanmaları gerçeğinde ifade olunduğu üzere; Âdem ve eşini, yaşadıkları hayatın yanlışlığını ve işledikleri günahı, buldukları dünya hayatında bilinçsiz bir yaşamın çıplaklığı içinden kurtarılıp, teklîf ve mükellefiyet durumunun ancak peygamberî tavırla ifade edilebilecek şekilde ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla burada doğru,

⁴⁴ Buradaki masumiyet, el-İsrâ, 17/15. ayette kendilerine peygamber gönderilmediği için günah yükü yüklenemeyecek toplumlar olarak anlaşılmıştır. Bunun delili olarak Musa (a.s.) ve kendisine iman eden İsrailoğulları Mısır'dan çıktıklarında yine yeryüzünde Allah'ın gözetiminde kudret helvası ve bildircin etiyle (el-Bakara, 2/57; el-A'râf, 7/160; Tâhâ, 20/80.) beslenerek korkudan emin bir şekilde Sina Çölü'nde uzun bir süre kalıp, yerleşik hayata geçinceye (el-Bakara, 2/61.) kadar hiçbir sıkıntıya maruz kalmadan yaşamaları gibi, Âdem ve eşi de yeryüzündeki bahçelerinde sıkıntısız bir şekilde yaşamışlardır.

⁴⁵ Halife olmak, insanoğlunun iyiyi kötüyü birbirinden ayıracak şekilde yeryüzünde bilinçli bir insan gibi Allah'ın iradesini temsil etmek anlamında kullanılmıştır.

⁴⁶ İnsanın Cennet'e ve yeryüzüne ait konuları arasında kurulan söz konusu Kur'ani ayırım ve yeryüzüne inişle birlikte ortaya çıkan insani sorumluluk anlayışı, benzer şekilde modern Yahudi teoloğu Eliezer Berkovits tarafından da vurgulanmaktadır. Bk. Eliezer Berkovits, *Faith after the Holocaust*, (New York: 1973), 104-105.

HZ. ÂDEM KISSASINA KELÂMÎ AÇIDAN YENİ BİR BAKIŞ
A NEW PERSPECTIVE TOWARDS PROPHET ADAM PARABLE WITHIN THE
ISLAMIC THEOLOGY (ILM-AL KALAM)

Tevrat anlatımındaki yılanı karşılık gelen İblis tarafından değil, bizzat Tanrı tarafından söylenmektedir. Öte yandan, yasak ağacı isimlendirmek suretiyle (bilgi ağacı) ona fiziki manada da dönüştürücü bir özellik atfeden Tevrat⁴⁷ anlatımından farklı olarak Kur'an'da, ağacın ya da meyvesinin değiştirici gücünden ziyade, Tanrı'nın koyduğu sınırları aşmanın sonuçları⁴⁸ şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kısacası burada *ağaç*, tamamen mecazi manada kullanılıp Tanrı'nın koyduğu sınırları temsil etmektedir.

Tevrat anlatımında Cennet'ten "düşüş"ün sebebi ise, bilgi ağacı'ndan yemek suretiyle gözleri açılan insanoğlunun bu sefer de hayat ağacı'na uzanıp ölümsüzlüğü elde etmemesi için Tanrı'nın onları kovması şeklinde sunulurken, Kur'an'da ise "iniş" hadisesi, yasak ağaca yaklaşmanın yani Allah'ın koyduğu sınırları aşmanın tabii bir sonucu olarak ortaya konmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yeryüzüne iniş, mekan değişikliğinden (yani Aden bahçesinden çıkarılıp⁴⁹ yeryüzünün daha az imtiyazlı bir bölgesine gönderilmekten) ziyade bir durum ve oluş değişikliğini (yani yarı melek yarı insan konumundan mesuliyetleri olan tam bir insan konumuna geçişi) ifade etmektedir. Onun için de Cennet'in nerede olduğu sorusu (semada ya da yeryüzünde) bu anlamda fazla önem taşımamaktadır.⁵⁰

Kur'an'daki anlatımda rahat ve mesuliyetsiz bir hayat, yerini zor ama sorumluluğu olan bir yaşama bırakmaktadır. Bu manada, tam anlamıyla insan haline gelmeyi ifade eden iniş hadisesi, aynı zamanda Allah'ın insanı yaratma sebebinin de (hilafet) gerçekleşmesini ortaya koysa da buradaki günah işleme, özgür olarak yaratılan insanın, kendi iradesiyle ölümsüzleşmek amacını güderek yaptığı bir davranıştır. Bu davranışa Allah'ın müdahale etmemesi kendi koyduğu kuralları yani Sünnetullah'ı gereğidir ki o da; insana irade verip onu özgür kılmasıdır. Aslında Allah'ın, Âdem'i bu konuda uyarması onun (insanın) günah işlemesi konusunda uyarmasıdır. Bu durum özgür iradesine sınırlama getirmek anlamını taşımadığı için, Allah'ın bu konudaki tasarrufu O'nu masum kılmaktadır. Halbuki Hıristiyan anlayışında neredeyse suçu

⁴⁷ Tekvîn, 2/7-9; 3/5-7.

⁴⁸ el-Bakara, 2/35.

⁴⁹ Tekvîn, 2/7-9; 3/23-24.

⁵⁰ Krş. İktbal, Muhammed (ö. 1938), *İslamda Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*, trc. Rahim ACAR, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 84-85.

Baba Tanrı işlemiş gibi, insanoğlunun atasının işlediği günahını affetmek için tekrar oğlunu feda etmesini sevgi unsuru olarak algılatmaları İsa'yı yüceltirken Tanrı'yı alçaltmaktadır.

Ayrıca “Allah, Âdem’i ikaz ettiği halde günah işlemesine de engel olsaydı da insanoğlu yeryüzüne inmek zorunda olmayasaydı” gibi bir anlayış da kendi içinde tutarsız bir düşüncedir. Böyle bir durumda da insanın özgürlüğünden bahsedilmeyeceği düşünülmelidir. Şayet Allah, Âdem’in günah işlemesine engel olsaydı, Şeytan’ın da isyan etmesine engel olması gerekirdi. Halbuki iyi ile kötünün ortaya çıkabileceği bir ortamda, ancak insanın özgürlüğünden bahsedilebilir. Yoksa herşeye müdahale eden bir Allah’ın hakkıyla tanınması, yüceliğinin kavranması ve O’na gerçek imandan bahsedilmesi mümkün olamayacaktır.

Diğer taraftan Âdem’in işlediği günahın tefsir kitaplarında adları zikredilen şeyler⁵¹ olsaydı, bugün onların yenmesi yasak olurdu. O halde yasak ağacın zulüm olduğu vurgulanan ayetteki⁵² günahın ne olduğunu düşünmek gerekir. Zulüm konusu işlenirken Kuran-ı Kerim ya Allah’a⁵³ ya başka insanlara⁵⁴ ya da kendimize⁵⁵ yaptığımız yanlışlıklardan bahseder.

O halde yasak meyvenin yenmesi sonucu Allah’a karşı yapılan zulmün, İnsanoğlunun sahip olduğu mal, mülk ve evlatlarının kendisini dünyada ebedi kalacakmış gibi hissedilmesi⁵⁶, Mülkün sahibinin Allah olduğunu unutulması, insanoğlunun istediği gibi yaşayacağı ve O’nun mülkünde hert türlü tasarruf yetkisini elde ettiğini ve istediği zaman yok edebilme gücü kazandığı Tanrısal bir algı oluşturmaktadır. Bu durum da Nemrud’un, İbrahim (a.s.) ile giriştiği Tanrılık⁵⁷ iddiasıyla Allah’ı yok sayan bir tavır içinde zulme dönüşmektedir.

Başkalarına karşı zulüm bağlamında düşünüldüğünde ağaç/günah sorunu, ilgili ayetlerde⁵⁸ Hz. Âdem ve eşinin sahip oldukları cennet nimetleri anımsatılarak, yaşadıkları huzurlu hayatın sürmesi için İblis’in

⁵¹ Bk. “İlim, Üzüm asması, Ağaç cinsi, Buğday, Sünbüle, Zeytin, Hurma, İncir, Kâfur, Ebedilik, Şarap ağacı, Mihnet, Üzüm ağaçları”, Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, 25-26.

⁵² el-Bakara, 2/35.

⁵³ el-Bakara, 2/165; er-Ra’d, 13/6; el-Furkân, 25/19; Lokmân, 31/13.

⁵⁴ el-Bakara, 2/85; el-Ankebût, 29/14; en-Neml, 27/52, 85.

⁵⁵ el-A’râf, 7/23.

⁵⁶ et-Tekâsür, 102/1-2.

⁵⁷ el-Bakara, 2/258; el-Furkân, 25/43.

⁵⁸ Ta’ha, 20/116-121

aldatmasına kanmayıp, “o ağaca yaklaşmamaları” tavsiye/emir edilmektedir. Buna rağmen ikisi de İblis’in aldatmasına kanarak ebedi yaşamak arzusuyla, “o ağaca yaklaşarak” günaha giriyorlar. Eğer içinde yaşadıkları Cennet, vaat edilmiş yer olsaydı orada ebedi yaşayacaklar ve onlara herhangi bir yasak konulmayacaktı. buna göre Hz. Âdem ve Havva’nın, hayatlarını sürdürdükleri mekanda ebedi kalacaklarını düşünmedikleri söylenebilir. Onların yasaklanan eylemi gerçekleştirmelerinden sonra aniden ayıp yerlerini farketmeleri durumu söz konusudur.⁵⁹ Bu noktada herhangi bir ağaçtan bir şeyler yemekle avret mahallinin izhar olması arasındaki kurulabilecek ilişkiyi sorgulamak gerekir. Sonrasında sahip oldukları utanma duygusu, onları avret bölgelerini ağaç yapraklarıyla örtmeye sevk etmiştir. Dolayısıyla Hz. Âdem ve eşinin yasaklı ağaca yaklaşmalarını takiben ayıp yerlerini fark etmeleri, bu konudaki bazı sorulara cevaplar üretebilmemize ve bazı noktaları da açıklığa kavuşturabilmemize imkan sunmaktadır. İnsanlar, yeryüzünde ebedi kalma arzularını genel itibariyle malı-mülkü ve evlatları üzerinden tatmin etme eğiliminde olmuştur. Öte yandan Kur’an’da ağacın hangi anlama geldiğini ortaya koyan açık bir ifade de bulunmamaktadır. Buna karşın söz konusu ağacın mahiyetini kavramamıza yardım edecek güçlü işaretlerin varlığından söz edilebilir. Örneğin ağaca yaklaşmanın neticesi olarak çoğalma arzusu taşıyan Âdem, önceleri kendilerine yeterli olan cenneti (küçük bahçe) artık yetersiz görerek yeryüzünün diğer bölgelerine gitmek durumunda kalmışlardır. Genel olarak artan nüfus için yaşam olanaklarının artırılmasına yönelik arayışlar, tarih boyunca büyük göçlere sebep olan unsurlar arasında görülmektedir. Dolayısıyla yeryüzünde kendimizi ebedileştireceğini düşündüğümüz vatan ya da yurt adıyla çevrelediğimiz toprakların, Allah’ın tüm insanlara eşit bir şekilde herkesin kullanımına sunduğu⁶⁰ halde Âdem’le başlayan ebedilik arzusuna dayalı olarak toprağa sahip olma duygusu⁶¹, insanoğlunu sınır çizmeye götüren bir kötülük sorunu doğurmaktadır.”⁶²

⁵⁹ Tâhâ 20/120-122.

⁶⁰ el-Bakara, 2/29; el-Câsiye, 45/13.

⁶¹ el-İsrâ, 17/91; el-Furkân, 25/8.

⁶² Cinsellik vurgusu için bk. Ferruh Kahraman, “Bir Tefsir-Kelâm Problemi: Hz. Âdem’in Yasak Ağaca Yaklaşması”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2013): 201.

Doğduğu toprağı, coğrafyayı, anne babayı, rengini, cinsiyetini seçmeden gelen insanoğlunun bulunduğu coğrafyanın şartlarına katlanması, Allah'ın onlara yüklediğı bir yükümlülük, bir kader değil, açgözlülüklerinin neticesi birbirlerine reva gördükleri zulümdür. Yani dünyanın neresinde olursa olsun doğan bir çocuğun, sorumlusu olmadığı halde yaşadığı topraklardaki açlık, terör, gelenek vb. sebeplerle ölmesi, Allah'ın onlara takdiri değil, insanoğlunun göz yumduğu bir katliamdır. Rızkın Allah tarafından verildiğini unutup⁶³, tek başına kazandığını zannederek yardım duygusundan uzaklaşarak etrafına duyarsızlaşması da kendine zulümdür. Emir ve yasaklardan uzaklaşması ve mülkü kendinin zannetmesi sonucu ahiretini de hüsrana çevirmekte ve kaybedenlerden olmaktadır.⁶⁴

IV. Hz. Âdem'in Cenneti ve Şeytan Sorunu

İnsanın yaratılışı ve Cennet'ten düşüş temasını "Cennet'in Kaybı" şeklinde isimlendirilen hikayesi, Eski Yunan'dan Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerindeki farklı kültürlerin⁶⁵ kutsal metinlerine, efsanelerine konu olmuş, buna paralel olarak da farklı yorum ve inanışların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Şüphesiz Cennet'ten düşüş hikayesi, monoteist din geleneğine mensup toplumlar arasında en fazla, yasak meyveden yemeleri ve Cennet'ten çıkarılmaları bahislerinin işlendiğı şekliyle bilinmektedir. Aynı zamanda bu iki varlık, yaratılış, ölüm, kurtuluş, şeytan ve kadın gibi konular üzerine, gerek Batı'da gerekse İslam dünyasında yapılmış yorumların ve günümüzde de, özellikle Batı'da, hala yapılmakta olan çoğu teolojik, feminist ve diğer akademik çalışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Tevrat'ta yer alan ve dünyanın yaratılışının bir parçası olarak ilk insan çiftinin yaratılmasını ve Cennet'ten kovulmalarını anlatan hikaye, tabii olarak bu dünyanın sınırları içerisinde cereyan eden ve dolayısıyla Tevrat'ta anlatılan diğer olaylar kadar tarihi, fakat metafizik ve teolojik çağrışımları olan bir olay olarak sunulmaktadır. Bu manada

⁶³ Hûd, 11/6; er-Ra'd, 13/26.

⁶⁴ Müslim, "Birr" 59; Tirmizî, "Kıyâmet" 2.

⁶⁵ Mezopotamya ve Eski Yunan kültürlerindeki yaratılış hikâyeleri için ayrıca bk. J. A. Philips, *Eve: The History of an Idea*, (San Francisco: Harper & Row, 1984), 3: 24.

hikayenin merkezinde bulunan Cennet de yeryüzüne ait bir yer olarak tasvir edilmektedir.⁶⁶

Hiz. Âdem'in içine yerleştirildiği Cennet'in, dünya hayatının hayatının bir ödülü olarak bildirilen Cennet olduğu görüşünde olanlara göre, İblis'in iğvası⁶⁷ nedeniyle Hiz. Âdem, vaat edilen yani bilinen Cennette yaratılmış ve oradan dünyaya gönderilmiştir. Ayette kullanılan cennet kelimesinin marife yapılı olmasından hareketle tevilde bulunulup böyle bir yoruma gitmek ayetin açıkça belirttiği hükümden kaçınmaktır. Zira Allah'ın; yeryüzünde bir halife yetkilendireceği⁶⁸ konusunda meleklere haber vermesinden hareketle Hiz. Âdem'in yeryüzünde yaratılmış insanlar içinden seçildiği sonucu çıkarılabilir.

Hiz. Âdem yaratılıp bahsedilen Cennete konulduktan⁶⁹ sonra, İblis ona secde etmemiş ve bu davranışının bir sonucu olarak bu mekandan kovulmuştur. İblis'in, tekrardan Cennete girerek, Hiz. Âdem ile Havva'yı kandırması da hayli dikkat çekicidir. Zira Kur'an'da belirtilen, içerisinde günah işlemenin, kötü eylemlerin yasaklandığı, kötülüklerin asla giremeyeceği huld cennetine, İblis'in elini kolunu sallayarak girip çıkması tutarsızlık arz eder. Buna göre insanoğlu Allah'ın söz verdiği Cennete gitse bile imtihana tabi tutulmaktan kurtulamayacağı âşikârdır. Dolayısıyla vahiy ile Âdem'in yeryüzünde olacağı açıklandıktan, sonra onun yeryüzünden başka bir mekanda hayatını devam ettirmiş olacağı sonucuna ulaşmak, İlâhi kelâmın bize açıklanan gerçekliğine uymamaktadır.

Kur'an'ın da açıkça belirttiği üzere Hiz. Âdem'in içerisinde bulunduğu cennetin, insanoğlunun yaşamını sürdürdüğü yerküre olması ihtimali açıkça görülmektedir.⁷⁰ Sonuç olarak, insana özgü ve insanla ilişkili bu türden durumların, tabii olarak onun hayatını sürdüregeldiği varlık dünyasında cerayan ettiği söylenebilir.

⁶⁶ Bu olayın Tevrat'taki anlatımı için bk. Tekvîn, 3/1-7.

⁶⁷ İncil'de de Havva'yı aldatanın İblis, şeytan adındaki yılan olduğu konusunda bk. Korintlilere II. Mektup, 1103; Vahiy, 20/2.

⁶⁸ el-Bakara, 2/30

⁶⁹ el-Bakara, 2/35.

⁷⁰ Hiz. Âdem'in yaşadığı cennetin, Allah tarafından insanlara vaat edilen cennet değil de, yeryüzünde bir bahçe olduğuna dair bir yaklaşım için Bk. Fuat Aydın, "Aden'e Dönüş ya da Tesettürün Hikmetine Dair", *Eski Yeni Dergisi*, 10 (2008): 62.

Sonuç

Çalışmamızın neticesinde, Hz. Âdem'in ilk insan olmayıp, Allah tarafından kendisinden önceki insanlar içinden seçilmiş bir peygamber olmasının, bilimin bu günkü verileri ışığında ve ayetlerin yukarıdaki yorumları da dikkate alındığında, Allah'ın adaletine daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Araf Suresinin 189. Ayeti ışığında bahsedilen “zevc” kelimesinden anlaşıldığı üzere cinslerin birbiriyle olan ilişkisinin “ülfet” etmek hikmetine mebni olduğu, hatta insanın yaratılışının ilk safhasından itibaren var olan bu durumun, erkekle kadın arasında kadın aleyhinde bir üstünlük ölçütü olarak kabul edilemeyeceğinin naslar açısından daha tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bir başka sonuç ise; cennet, şeytan, secde etme, zevc, cennetten iniş ve ilk günah ile ilgili ifadeleri metaforik/mecazi bir şekilde ortaya konan zorlama tevillerden çıkarıp, günümüz bilim dünyasına cevap noktasında akla ve bilime de uygun literal/lafzi bir şekilde yorumlanması, psikolojik, sosyolojik, tarihi ve antropolojik verilere cevap niteliğinde olacaktır.

Günümüz Hıristiyan dünyasında teolojik yaklaşım olarak varlığını sürdüren “ilk günah” konusunun Tevrat kaynaklı yaratılış anlatımına ait olduğu ve bu bilginin İslam kültürüne de yine bu yolla aktarılması sonucu Müslümanların da aynı konuda neredeyse Ehl-i Kitap gibi düşündükleri görülmektedir. Ancak bu anlayışın oluşturduğu Tanrı fikri neticesinde, Allah'ın da eleştirilir olduğu ve sahip olduğu sıfatlar konusunda problem oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Yukarıda yaptığımız açıklama ve yorumlar neticesinde aynı metne bakıldığı halde farklı bakış açıları geliştirmenin mümkün olduğu, İlâhi vahiy için yapılan yorumları görmezden gelerek, geçmişin bilgisini tek ve tartışılmaz görüp, dogmatik bir algıyla sunmanın bilgisizlikten kaynaklandığı görülmektedir. Geleneğin ürettiği bilginin tartışmasız tek doğru olduğu anlayışının oluşturduğu otoriter yapının baskıcı tutumu, gücü elinden alınacağı kaygısıyla, tartışmalı konuları gündeme almayıp amaçlayan maksatlı bir tavır olarak izah edilebilir.

Kaynakça

Âlûsî, Mahmûd b. el- Hüseyinî el- Bağdâdî, *Rûhu'l-Me'ânî*. Bulak: Dâru İhyâi't-türâsi'l- Arabî 1301.

HZ. ÂDEM KISSASINA KELÂMÎ AÇIDAN YENİ BİR BAKIŞ
A NEW PERSPECTIVE TOWARDS PROPHET ADAM PARABLE WITHIN THE
ISLAMIC THEOLOGY (ILM-AL KALAM)

- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aydemir, Abdullah (ö. 1991), *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- *Tefsirde İsrailiyat*. Ankara: Beyan Yayınları, 1979.
- Aydın, Fuat, “Aden’e Dönüş ya da Tesettürün Hikmetine Dair”, *Eski Yeni Dergisi* 10. Sayı, (2008):62-69.
- Aydın, Mehmet, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*. Konya: 1991.
- *Kendi Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*. Ankara: 1995.
- Begavî, Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed el-Ferrâ’ (ö. 516/1117), *Şerhu’s-sünne*. (nşr. Şuayb el-Arnaût - M. Züheyr eş-Şâvîş), Dımaşk: 1390.
- *Me’âlim’ut-Tenzîl*. Beyrut: 1407/1987.
- Barker, G., *O’nun İzinde: Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi*. İstanbul: 1985.
- Berkovits, Eliezer (ö. 1992), *Faith after the Holocaust*, New York: KTAV Publishing House, 1973.
- Boyer, Marie-France, *The Cult of Virgin: Offerings, Ornaments and Festivals*, London: 2000.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cû’fî (ö. 256/870), *Sahîh-i Buhârî*. Haydarâbâd 1323.
- Culotta, Elizabeth, “A New Human Ancestor”, *Science*, (1999):572-573.
- Deniz, Gürbüz, “Kuran’a Göre Hz. Âdem’in Serüveni”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 22/2, (2011): 89-105.
- Ebu Davud, Süleymân b. Eş’as b. İshâk b. Beşîr (ö. 202/817), *Sünen*. Beyrut: (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), 1409/1988.
- el-Hakîm, Suâd, *el-Mu’cemü’s-Sûfî el-Hikme fî Hududî’l-Kelime*. Beyrut: Daru’n-Nedve, , 1981.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 671/1273), *el-Câmî’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*. Beyrut: Müesseset’ü-Risâle, 2006.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Ebü’l-Berekât (ö. 710/1310), *Medârikü’t -Tenzîl ve hakaiku’t- Te’vîl*. Kahire: 1326.
- Erdem, Mustafa, *Hz. Âdem (İlk İnsan)*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- er-Razî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Teymî (ö. 606/1209), *Mefâtîhu’l-Gayb*. Kahire: (Dâru İhyâi’t-türâsî’l-Arabî) 1934-62.

- eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî (1250/1834), *Fethü'l-Kadîr*. Kahire: 1349-1351.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmiu'l-beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*. (thk. M. Abdü'l-Muhsin et-Türkî), Kahire: 2001.
- *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Leiden: 1879-1901.
- et-Tabresî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasan el-Meşhedî (ö. 548/1153), *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Çur'ân*. Beyrut: (nşr. Hâşim Mahallâtî - Fazlullah et-Tabâtabâî), 1406/1986.
- Fayda, Mustafa, "*Cahiliye*", DİA, İstanbul 1993.
- Galip, Akın, "*Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Antropolojik Çalışmalar*", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 42, 1-2 (2002): 9-21
- Goodman, M, Tagle D, Fitch D, Bailey W, Czelusniak J, Koop B, Benson P, Slightom J. "Primate evolution at the DNA level and a classification of hominoids". *J Mol Evol* 30-3 (1990): 260–266.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân*. (nşr. Şuayb el-Arnaût - Hüseyin Esed), Beyrut: 1404/1984.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Riyad: 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemalüddin (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*. Bulak: 1299-1308/1881-1890.
- İbn'ül-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*. (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad: 1382/1963.
- İkbal, Muhammed (ö. 1938), *İslamda Dini Düşüncenin Yeniden İnşası*. Trc. Rahim ACAR. İstanbul: 2013.
- Philips, J. A., "*Eve: The History of an Idea*", San Francisco: Harper & Row, 1984.
- Kadı Beydâvi (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*. İstanbul: Hakikat Yay., 1998.
- Kahraman, Ferruh, "*Bir Tefsir-Kelâm Problemi: Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşması*", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27/1 Sayı, (2013): 191-226.
- Maturîdî, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed bin Mahmud (ö.333/944), *Te'vilât'ul-Kurân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1391/1971.

HZ. ÂDEM KISSASINA KELÂMÎ AÇIDAN YENİ BİR BAKIŞ
A NEW PERSPECTIVE TOWARDS PROPHET ADAM PARABLE WITHIN THE
ISLAMIC THEOLOGY (ILM-AL KALAM)

- Müslim, Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâbûrî (ö. 261/875), *el-Câmi'u's-Sahîh*. nşr. Muhammed Fuad Abdülbâki, Kahire: 1955-56.
- Nesai, Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/915), *Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, t.y.
- Özbek, Metin, *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Schimmel, Annemarie (ö. 2003), *Dinler Tarihine Giriş*. Ankara: 1955.
- Tirmizi, Muhammed bin İsâ (ö. 279/893), *Sünen*. Mektebetü'l-Ma'ârif, t.y.
- White, T.D., Asfam B. and Suwa, G., "Ardipithecusramidus, a root species for Australopithecus" *International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences*, (1996): 14-18.
- Yakit, İsmail, "Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi", *SDÜİF Dergisi*, 5 (1998): 1-17
- Yakit, İsmail, "Kur'an'da Hz. Âdem" *SDÜİF*, 6. (1999): 1-19.
- Zemahşeri, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer (ö. 467/1075), *el-Keşşâf an Hakâik'u-Tenzîl*. Kahire: 1387/1968.

ÜMİT ELSÖZ